

Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Historii Doktryn Polityczno-Prawnych

Mgr Barbara Kowalska

Autoreferat rozprawy doktorskiej
„Ewolucja korporacjonizmu i jego znaczenie w XXI wieku”

Promotor

prof. dr hab. Adam Bosiacki

Recenzenci

prof. dr hab. Jacek Sobczak

dr hab. Tomasz Scheffler

1. Temat rozprawy doktorskiej

Temat rozprawy doktorskiej stanowi ewolucja korporacjonizmu i jego znaczenie w XXI wieku. Obejmuje on przedstawienie procesu kształtowania się doktryny korporacjonizmu, poczynając od organicyzmu, przez korporacjonizm romantyczny i chrześcijański, aż po współczesną konstrukcję samorządu, w szczególności samorządu terytorialnego oraz samorządu zawodów zaufania publicznego. Jednym z aspektów pracy jest ukazanie zjawiska decentralizacji administracji publicznej jako rezultatu dojrzwania korporacjonizmu na przestrzeni wieków, przy uwzględnieniu szczególnego znaczenia założeń korporacjonizmu niemieckiego, stanowiącego szandarowy model publicznoprawny.

Idea korporacjonizmu, korzystając z instytucji korporacji jako ciał pośredniczących, łączy w pewnym sensie kolektywizm i sprawiedliwość społeczną bez eliminacji własności prywatnej. Jest tym samym koncepcją organizacji państwa opartą na podmiotowości jednostki, a w konsekwencji tworzonych przez tę jednostkę zrzeczeń. Korporacja (łac. "corpus", ciało), stanowi instytucjonalne odzwierciedlenie naturalnej dla społeczeństwa hierarchizacji, wykluczającej możliwość istnienia państwa i prawa opartych na powszechnej i bezwzględnej równości.

Podjęta w rozprawie tematyka stanowiła m. in. przedmiot dyskusji polskiej inteligencji okresu przedwojennego. Jednakże, wybuch II wojny światowej uniemożliwił kontynuowanie tych rozważań. Po 1945 roku studiów nad korporacjonizmem nie wznowiono w oczekiwanym zakresie.

2. Cele badawcze i metodologia

Celem badawczym pracy doktorskiej jest wykazanie, że korporacje są ciałami (organizmami) pośredniczącymi między społeczeństwem a władzą i stanowią bardziej szczegółową, mniejszą formę społeczeństwa jako organicznej całości, wyrażając podobne do ogólnego dobra powszechnego - „szczegółowe dobro powszechne mniejszych organizmów”. Korporacje te umożliwiają realizację potrzeb społeczeństwa w różnych obszarach życia zbiorowego, związanych ze społeczną odpowiedzialnością, czy poszanowaniem prawa własności. W społeczeństwie o organicznej strukturze tworzą się bowiem wielorakie stosunki i sytuacje, jak np. podziału pracy, podrzędności i nadrzędności, zwierzchnictwa i posłuszeństwa. Społeczeństwo nie składa się zatem tylko z jednostek, ale również z mniejszych organizmów, jak rodzina, organizacje zawodowe, czy dobrowolne zrzeczenia. Wykorzystanie

instytucji korporacji jako ciał pośredniczących łączy w pewnym sensie kolektywizm i sprawiedliwość społeczną bez eliminacji własności prywatnej. W konsekwencji coraz częściej rozważa się możliwość uznania korporacjonizmu za naturalną alternatywę dla indywidualistycznego liberalizmu i kolektywistycznego socjalizmu.

Konglomerat zagadnień czysto filozoficznych, zjawisk bliskich teorii państwa i prawa, a także materii *stricte* prawniczej znalazł odzwierciedlenie w zastosowaniu w rozprawie doktorskiej wielopłaszczyznowej metodologii badań skupionych na spełnieniu zróżnicowanych funkcji, m.in.: funkcji genetycznej, obejmującej wyjaśnienie zjawisk życia państwowego, funkcji integracyjnej w zakresie konsolidacji postaw społecznych względem programu głoszonego przez doktrynę, funkcji opozycyjnej, polegającej na krytycznym spojrzeniu na proces podejmowania decyzji politycznych, czy wreszcie funkcji prognostycznej, mającej na celu wskazanie możliwej perspektywy rozwoju państwa.

Choć sam początek filozofii i doktryn społecznych w wymiarze ogólnym tkwi w myśli Platona, Arystotelesa, czy Hegla, na przestrzeni wieków w ewolucji doktryn polityczno-prawnych przejawiały się silne tendencje do dominacji dogmatyki chrześcijańskiej nad wykładnią podstawowych pojęć doktrynalnych. Na gruncie myśli Augustyna, św. Tomasza z Akwinu, czy Leona XIII, tworzono szczególnie istotne dla wzajemnego rozwoju teologii i doktryn rozwiązania.

Mając na względzie specyfikę subdyscypliny nauk prawnych, jaką jest Historia doktryn polityczno-prawnych, w tym kompilację rozmaitych stanowisk badawczych, stosowanych do usystematyzowania procesów kształtowania się korporacjonizmu i jego afiliacji społecznych, w rozprawie doktorskiej uwzględniono w szczególności interpretację zaistniałego problemu badawczego przy zastosowaniu szkoły idealistycznej, a także w pewnym stopniu kierunków socjologicznych. Oś rozważań pracy wyznaczono w oparciu o uniwersalizm zbiorowości, pojmowanej pierwotnie jako hierarchicznej struktury utworzonej na wzór organizmu żywego. Teza ta została postawiona w oparciu o katalog obiektywnie istniejących idei, takich jak wolność, sprawiedliwość, czy szczęście jednostki. Ich adaptacja w rzeczywistych warunkach społecznych znalazła swój wyraz w systemie wytycznych badanej doktryny. Założeniem fundamentalnym był zbiór idealistycznie pojmowanych zasad, postrzeganych bez względu na panujące stosunki materialne, czy oceny systemu społeczno-politycznego. Przy zastosowaniu tzw. dualizmu myślenia płaszczyznę materialną życia społecznego przeciwstawiono płaszczyźnie społeczno-państwowej. Dokonane w ten sposób rozgraniczenie sfery rzeczywistej od podstawy ewolucji polityczno-doktrynalnej doprowadziło

do przypisania idealizmowi obiektywnemu doniosłego znaczenia w toku dynamizacji form życia zbiorowego.

Pewien uniwersalizm organicyzmu jako poglądu nie tylko filozoficznego, ale również społecznego, czy biologicznego skoncentrował rozważania pracy w nurcie szkoły socjologicznej. Wybrane w ten sposób zjawisko „żywego organizmu” potraktowano jako fundament ewolucji doktryny korporacjonizmu, dowodząc że badana teoria polityczna uzewnętrznia biologiczne podstawy funkcjonowania społeczeństwa. Tak pojmowana geneza państwa i prawa jako bytu uporządkowanego zgodnie z prawami natury odzwierciedliła genetyczną funkcję zbiorowości i położyła nacisk na tożsamość wskazywanych wartości bez względu na odmienności cywilizacyjne. Jednocześnie, istniejąc w odniesieniu do doktryny konserwatyzmu, socjalizmu, czy komunizmu, urzeczywistniła funkcję integracyjną postaw społecznych, w tym jak już zaznaczano – społecznego nauczania papieżstwa.

„Doktrynalna neutralność” państwa skonstruowanego na wzór „żywego organizmu” w miarę rozwoju korporacjonizmu znalazła swój wyraz w powstałych jako rezultat procesu krytyki zastanych porządków społecznych – współczesnych modeli prawa pozytywnego. Poszukiwanie związków pomiędzy korporacjonizmem a poszczególnymi dyscyplinami prawniczymi, m.in. prawem konstytucyjnym, administracyjnym, europejskim, czy cywilnym, umożliwiło uświadomienie odbiorcy motywów przyjętej przez ustawodawcę koncepcji prawa stanowionego, a w konsekwencji pełniejszą realizację idei samorządu korporacyjnego w funkcjonujących obecnie instytucjach politycznych i prawnych. W wyniku oceny dorobku stanu dotychczasowego wskazano na prognozy instytucjonalnej organizacji korporacji, zarówno w wymiarze prawnym, jak i w odniesieniu do jej znaczenia społecznego, czy politycznego.

Całość zawartych w niniejszej rozprawie doktorskiej rozważań została dokonana przy zastosowaniu metody historyczno-prawnej, istotnej dla badań nad ewolucją konkretnej instytucji prawnej. Dzięki przeprowadzonej analizie uwarunkowań historycznych możliwe stało się zrozumienie genezy korporacjonizmu, jego ewolucji, a także znaczenia w obecnym stuleciu.

3. Struktura pracy

Rozprawa, poza wstępem i zakończeniem, została podzielona na sześć rozdziałów.

W pierwszym rozdziale skoncentrowano się na organicznej teorii państwa w ujęciu zarówno klasycznej, jak i chińskiej filozofii państwa i prawa. Takie zestawienie miało na celu wykazanie uniwersalizmu zbiorowości jako konstrukt utworzonego na wzór organizmu żywego. Pomimo odmienności cywilizacji Zachodu i Dalekiego Wschodu mechanizmy oparte na hierarchizacji społecznej funkcjonują na podobnych zasadach. Łączy je cel osiągnięcia porządku społecznego. Zorganizowane na gruncie hierarchicznym państwo stanowi wzór państwa optymalnego, urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości korporacyjnej.

Wskazany w rozdziale pierwszym grunt filozoficzny umożliwił przybliżenie w rozdziale drugim zarysu ewolucji doktryny korporacjonizmu skoncentrowanego na przejawach elementów organicznych zarówno w epoce średniowiecza, jak w czasach nowożytnych. Szczególny nacisk położono na przeobrażenia zbiorowości w korporacje wykorzystywane do egzekwowania i utrwalania przemian społeczno-gospodarczych. Tak jak dla cywilizacji zachodniej klasyczna koncepcja państwa korporacyjnego uważana jest za grunt dla dalszych przeobrażeń ustrojowych na przełomie wieków, tak dla cywilizacji orientalnej ideały konfucjańskie determinują sposób pojmowania różnego typu zbiorowości jako hierarchicznie uporządkowanych warstw społecznych.

Szczególnie istotny dla identyfikacji znaczenia korporacji jako podstawowej komórki społecznej okres przełomu ustroju władzy, tj. wiek XVIII-XIX, został wyodrębniony w osobnym rozdziale celem podkreślenia wpływu doktryn rewolucyjnych we Francji oraz epoki romantyzmu politycznego, a także niemieckiej szkoły historycznej w nauce prawa na sposób postrzegania różnych zbiorowości w kategoriach publicznoprawnych. Przeniesione na grunt działalności Kościoła w XIX wieku, opisane w encyklikach papieskich założenia, zasłużyły na uwagę dla rozpoznania przymiotów korporacyjnych w kontekście budowania pomocniczych usług państwa w warunkach hierarchii i silnego społecznego autorytetu skorelowanego z żywym życiem społecznym. Strategię tę zestawiono z doniosłą dla XIX-wiecznego Cesarstwa Japońskiego Restauracją Meiji, w następstwie której – ze względu na tożsamość organicznej, opartej na konfucjanizmie i buddyzmie wizji człowieka i społeczeństwa – przybliżono proces szybkiej modernizacji i otwarcia Dalekiego Wschodu na wpływy Zachodu.

Powstałe w przełomie ustroju władzy pojęcie „samorządu” w sposób zasadniczy wpłynęło na doktrynę prawa administracyjnego, tworząc grunt do rozważań na temat istoty samorządu korporacyjnego, jego genezy i podziałów. W rozdziale czwartym wyróżniono zatem samorząd terytorialny wraz z analizowanym już w literaturze procesem jego krystalizacji od teorii naturalistycznej, przez teorię państwową, aż po obowiązującą współcześnie teorię naturalistyczno-państwową oraz samorząd nieterytorialny, precyzując jego specyfikę poprzez

opisanie modelu samorządu gospodarczego i zawodowego. Wskazany w tym rozdziale kierunek myślenia o korporacji jako o dysponującym imperium podmiocie prawa publicznego doprowadził do nadania takim korporacjom takim jak gmina, czy samorząd zawodów zaufania publicznego, przymiotu zbliżonego do równorzędnego wobec centralnej władzy publicznej.

Organiczny wymiar korporacji prawa publicznego jako wspólnoty utworzonej „dla pożytku całego życia” (polis, czyli miasta-państwa) zestawiono ze wspólnotami utworzonymi „dla pożytków chwilowych i częściowych” – korporacjami prawa prywatnego. Spółki prawa handlowego, począwszy od systemu merkantylizmu, przez kolonializm, aż po kapitalizm, odegrały i do dziś dnia odgrywają istotną rolę w realizowaniu potrzeb różnych wymiarów zbiorowości. Tym samym odtwarzając elementy konstrukcji prawnej pierwszej w historii korporacji o uporządkowanej strukturze – Kompanii Wschodnioindyjskiej, stanowiącej publiczno-prywatny konglomerat średniowiecznej korporacji jako organu w pewnym sensie publicznego z modelem przemysłowego przedsiębiorstwa działającego w szczególności w interesie jej udziałowców, przybliżono znaczenie dobrowolności, wspólnych zamierzeń, kapitałowej struktury, czy wreszcie wewnętrznego stanu nierówności wynikającego z jej organicznego charakteru. Odtworzenie cech spółek prawa handlowego w polskim systemie prawnym doprowadziło do tożsamyh wniosków w obrębie postrzegania korporacji prawa prywatnego jako jednostki organizacyjnej, stosunku prawnego, zrzeszenia o specyficznej dla niej podmiotowości, z odpowiednio skonstruowanym systemem nadzoru na czele.

Choć dokonana w pracy analiza ewolucji doktryny korporacjonizmu implikuje w pierwszej kolejności uznanie swoistego znaczenia korporacji jako podmiotów prawa publicznego, celem wyeliminowania nieścisłości związanych z postrzeganiem we współczesnej debacie publicznej korporacji jako wielonarodowych podmiotów odpowiedzialnych za zjawisko tzw. „kapitalizmu korporacyjnego”, ostatni rozdział pracy poświęcono wykazaniu konieczności każdorazowego rozróżniania pojęcia korporacji w znaczeniu prawnym od korporacji w ujęciu społecznym, czy wręcz politycznym.

4. Podsumowanie rozprawy i wnioski

Kultura państwowa i prawna Zachodu powstała jako konglomerat wpływów starożytnej kultury greckiej, rzymskiej i judeochrześcijańskiej. Jej synkretyzm znajdował podstawy w scaleniu w jedność władztwa kościelnego z dążeniami do upowszechnienia poglądów na państwo i prawo poprzez uznanie wyższości ogółu nad jednostkami.

Uniwersalizm postrzegania jednostek jako części odpowiednio zorganizowanej zbiorowości wyrażano w założeniach organicznej koncepcji państwa. Metafora społeczeństwa będącego żywym organizmem dokonana przez Platona oraz Arystotelesa znalazła swoją recepcję w etyce judeochrześcijańskiej, początkowo czerpiącej z judaizmu, a następnie z chrześcijaństwa.

Teoria jedności, wedle której świat powołany został na podobieństwo organizmu człowieka, zakładała postrzeganie państwa jako uporządkowanej całości, w której każda jednostka społeczna – niczym każda część ciała ludzkiego – przynależała skonkretyzowanym funkcjom. Porządek ten mógł być urzeczywistniony i utrzymany dzięki odpowiednio zorganizowanej hierarchii wypełnionej cnotami takimi jak sprawiedliwość, mądrość, męstwo i umiarkowanie. W nurcie atomizmu cnota zapewniała troskę o ład materii, a w konsekwencji utrzymanie jedności świata jako rządzonego przez uniwersalne prawo natury bytu. Również w koncepcji pneumy uniwersum traktowano jako organiczną jedność i jedno organiczne ciało. Tak skonstruowany wszechświat pozostawał zarazem nieograniczony i nieskończony, jak i celowy oraz wyposażony w boską mądrość skoncentrowaną w zbiorze nakazów Rozumu – najwyższym prawie natury. Organiczna wizja świata okresu Cesarstwa znalazła swoje odzwierciedlenie w stylu stoickim, napoleońskim, a także w wymiarze cesarskiego uniwersalizmu. W warstwie teologicznej spójną z organicyzmem hierarchizację odniósł św. Augustyn do opisu społeczeństwa, organizacji państwa, czy wreszcie prawa. W średniowieczu, w obliczu rosnącego zainteresowania prawem rzymskim, idee organiczne straciły na znaczeniu, aby następnie za sprawą Jana z Salisbury znaleźć swój wyraz w przełomowej koncepcji władzy publicznej sprawowanej w interesie „całej zbiorowości, tj. rzeczypospolitej” – rządzonej przez księcia, hierarchicznie uporządkowanej konstrukcji społeczeństwa – *ordo*, przy uwzględnieniu *ordinatae* – organizmów sklasyfikowanych zgodnie z naturalnymi nierównościami wynikającymi z postrzegania ogółu jako całości.

Koncepcja wszechświata jako całości z hierarchicznym uporządkowaniem wszystkich jego części składowych stanowiła również rdzeń „Księgi przemian”, z treści której swoje koncepcje czerpało większość filozofów chińskich, w tym w szczególności Konfucjusz. Pomimo wielu różnic pomiędzy cywilizacją Zachodu a cywilizacją Dalekiego Wschodu tak w sferze podstawowych praw i wolności, stosunków gospodarczych, czy podejścia do własnych dziejów, sposób pojmowania uniwersum jako jednolitego organizmu pozostawał spójny. Podobnie jak w klasycznej koncepcji państwa i prawa, również w starożytnych Chinach obyczaj determinowany znajomością i przestrzeganiem etyki stanowił źródło porządku i harmonii społeczeństwa. Analogicznie do średniowiecznego Zachodu, na Dalekim Wschodzie

panowały feudalne stosunki społeczne, utrzymujące stosunek nierówności pomiędzy poszczególnymi warstwami drabiny społecznej.

Uniwersalizm organicznej teorii państwa znalazł odzwierciedlenie w ewolucji korporacjonizmu tak na Zachodzie, jak i na Dalekim Wschodzie. Wstępne koncepcje korporacjonizmu stworzone w starożytnej Grecji i zaadaptowane w Republice rzymskiej zapoczątkowały proces powstawania odpowiednio zhierarchizowanej wspólnoty społecznej. Podobnie sięgający korzeni chińskich konfucjanizm eksponował znaczenie porządku społecznego, przyczyniając się do adaptacji modelu korporacjonizmu wspólnotowego nie tylko w Chinach kontynentalnych, ale również w Japonii, Korei Północnej i Południowej.

Średniowieczna faza dominacji myślenia organicystycznego ulegała w okresie renesansu stopniowej dezintegracji, prowadząc do burzliwych sporów o charakter natury i jej praw. Zróżnicowane podłoże filozoficzne epoki oświecenia stanowiło konglomerat wpływów Platona, Kościoła katolickiego, reform i wojen chłopskich, jak również koncepcji państwowości w ujęciu Machiavellego i Bodina, czy pluralizmu ustrojowego. Jednocześnie, postęp nauki, otwarcie umysłów na świat (odkrycie Ameryki, podróże dookoła Afryki), rozwój żeglugi i komunikacji lądowej, czy wreszcie wynalazki okresu rewolucji przemysłowej zdeterminowały kolejne bodźce ewolucyjne. W połączeniu z postępem politycznym, którego punkt kulminacyjny stanowiła rewolucja francuska, stały się główną siłą przemian społecznych. W konsekwencji transformacji społeczno-ekonomicznych wzrastało w społeczeństwie niezadowolenie przejawiające się w walce klas. Wobec celu uzdrowienia systemu kapitalistycznego w XIX wieku powstały nowe koncepcje myślenia o porządku społecznym: socjalizm utopijny, marksizm oraz chrześcijańska edukacja. Jak się okazało, to oparta na organicznej wizji państwa społeczna nauka kościoła dała początek przełomowym dla doktryny korporacjonizmu instytucjom.

Tak jak dla cywilizacji zachodniej klasyczna koncepcja państwa skonstruowanego na wzór żywego organizmu stała się gruntem dla dalszych przeobrażeń ustrojowych na przełomie wieków, tak dla cywilizacji orientalnej ideały konfucjańskie zdeterminowały sposób pojmowania różnego typu zbiorowości jako hierarchicznie uporządkowanych warstw społecznych. W Chinach, Japonii, czy Korei Południowej, korporacjonizm wyewoluował na szeroką skalę nie tylko w wewnętrznych stosunkach państwowych, ale również w skali światowej, stając się niepodważalnym wzorem rozwoju społecznego i gospodarczego w ujęciu organicznym. Rozbudowana biurokracja kompleksu liturgicznego Longhu shan w Chinach, ekonomia polityczna Edo w Japonii wraz z systemem domen, okres panowania dynastii Chosun w Korei Południowej, czy też klasowa struktura społeczeństwa Korei Północnej w sposób

realny odzwierciedliły uniwersalizm naturalnej dla państwowości hierarchizacji społeczeństwa.

Doniosłe znaczenie dla ewolucji doktryny korporacjonizmu zarówno na kontynencie europejskim, w tym w szczególności w Niemczech oraz we Francji, jak i na Dalekim Wschodzie z Japonią na czele, zyskały przeobrażenia ustrojowe wieku XVIII i XIX. Zaistniały wraz z obaleniem feudalnej monarchii absolutnej przełom ustroju władzy dał początek opartemu na hasłach wolności i równości ustrojowi demokratycznemu. Gwałtowne zmiany społeczne i polityczne spowodowane rewolucją przemysłową oraz rewolucją francuską 1789 roku spotkały się z romantycznym buntem przeciw regułom epoki Oświecenia. Powstały w romantyzmie „holistyczny ideał uniwersum” stał się wyróżnikiem tego prądu umysłowego. Wyraźnie zaznaczyły swoje znaczenie związki ideowe uwypuklane w twórczości takich romantyków jak Johann Gottlieb Fichte, Novalis (Friedrich von Hardenberg), czy Friedrich Schlegel. Myśl Novalisa pozostawała bliska Schellingowi, który poszukując równości i konstrukcji świata w „mitologii rozumu”, utożsamiał państwo z typową dla przyrody interakcją „żywych organizmów”.

Wizję społeczeństwa jako jednego organizmu głosił Joseph Görres. Jednostkę identyfikował nie tyle przez pryzmat wspólnoty ideowej, co w odniesieniu do wspólnoty biologicznej stworzonej w oparciu o braterstwo krwi. Będąc twórcą klasycznej definicji „ducha narodu” – *Volksgeist*, społeczeństwo niemieckie traktował w kategoriach wielkiej „rodziny”. Zainteresowanie państwem jako całością, które przejawiali pisarze kierunku romantycznego nie pozostało bez wpływu na szczegółowe badania twórców szkoły historycznej. W swoich kontrowersyjnych względem XVIII-wiecznego indywidualizmu teoriach F. C. von Savigny umiejscawiał jednostkę przede wszystkim jako członka rodziny, narodu, państwa. Prawo, podobnie jak język, czy obyczaje miało stanowić rezultat wewnętrznego, organicznego rozwoju społeczeństwa, a nauka prawa odpowiedzialna miała być za ewolucję państwa ku wyższym stadiom cywilizacyjnym. Odrzucając prawo natury teraźniejszość traktowano jako organiczny rezultat przeszłości.

Ideał średniowiecznej *Christianitas* (wspólnoty wszystkich chrześcijan), który zaistniał i rozwinął się w romantyzmie politycznym w katolickich krajach niemieckojęzycznych urzeczywistniał tradycję Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Dążył do skonstruowania społeczeństwa i państwa na ustroju stanowo-korporacyjnym, złożonym z rodzin, cechów, korporacji, gmin, prowincji, zwieńczonym chrześcijańską monarchią stanową, współpracującą z Kościołem. Jak w krajach niemieckojęzycznych Franz von Baader, czy Karl von Vogelsang optowali za stanowo-korporacyjną organizacją państwa, tak we Francji René de La Tour du

Pin za istotę ładu organicznego traktował harmonijną jedność przeciwieństw, solidarność i trwałość, których instytucjonalnym wyrazem miały być korporacje ogarniające całość społeczeństwa, a nie – jak klasowe syndykaty – jedynie grupy zajmujące jedno określone miejsce w procesie produkcji. Echa poglądów R. de La Tour du Pina znalazły odzwierciedlenie w encyklice papieża Leona XIII *Rerum Novarum*, a następnie w encyklice papieża Piusa XI *Quadragesimo anno*, warunkując powstanie koncepcji korporacjonizmu chrześcijańskiego. Personalizm, solidaryzm, pomocniczość, uczestnictwo, organicyzm oraz dobro wspólne stały się podstawowymi hasłami konstytuującymi myśl chrześcijańską na przełomie XIX i XX wieku.

Absorbacja dzieł m.in. Adama Smitha, Johna Stuarta Milla, Thomasa Malthusa, Williama Stanleya Jevonsa, czy Friedricha Lista, wpłynęła bezpośrednio na sposób patrzenia na rzeczywistość ekonomiczną Japonii. Atrakcyjność niemieckiej szkoły historycznej wynikała z tak bliskiego japońskiej wizji życia społecznego holizmu. Całościowe patrzanie na spłot zjawisk i instytucji danej społeczności pozwalało Japończykom na dostosowanie założeń rozwoju gospodarczego do zastanej rzeczywistości. Klasyczne i neoklasyczne podstawy opisu natury człowieka takie jak indywidualizm, utylitaryzm, czy racjonalizm, nie mogły w pełni odzwierciedlić realiów japońskiego spojrzenia na państwo. Korzenie cywilizacji japońskiej tkwiły bowiem w idei organicznej jedności narodu, uwznioślającej wartość wspólnotowości. Podobnie jak w Niemczech odrzucano prymat prywatnego interesu jednostki nad prymatem państwa. Moralność, prawo i zwyczaj restauracji Meiji miały zdecydować o efektach gospodarki japońskiej, ewoluując w jej najdoskonalsze rezultaty.

Ewolucja doktryny korporacjonizmu znalazła odzwierciedlenie w ewolucji doktryny samorządu definiowanego w kategoriach bezpośredniego zarządu zainteresowanych podmiotów (*Verwaltung durch die Interessanten selbst*). Oparty na przepisach ustawy zakres kompetencji do samodzielnego rozstrzygnięcia spraw określonej społeczności, reprezentowania jej interesów wobec organów władzy publicznej oraz realizowania zadań wskazanych w ustawie, umowie lub porozumieniu, znalazł swój wyraz w formule samorządu terytorialnego oraz samorządu specjalnego.

Wyróżnione ze względu na kryterium stosunku samorządu do państwa teorie: naturalistyczną i państwową ujęto w kompromisową, obowiązującą współcześnie, teorię państwowo-naturalistyczną. Podczas gdy powstałe pod wpływem ideałów rewolucji francuskiej oraz doktryny prawa naturalnego Johna Locke'a pojęcie czwartej władzy – *pouvoir municipal* zdeterminowało postrzeganie samorządu terytorialnego jako odrębnej od państwa, niezcentralizowanej instytucji, w teorii państwowej uznano dominację państwa nad

samorządem, odrzucając możliwość istnienia naturalnych praw gminy. Wypracowana ostatecznie koncepcja państwowo-naturalistyczna stanowiła system pośredni między centralizmem a decentralizacją, dając początek współczesnej wizji harmonijnej współpracy państwa i samorządu terytorialnego. Samorząd terytorialny stał się w tej wizji korporacją prawa publicznego.

Samorząd, definiowany jako zdecentralizowana, oparta na przepisach ustawy administracja państwowa, wykonywana przez wyłączone z hierarchicznej podległości innym organom podmioty, zdeterminował podwójny charakter zadań przez niego wykonywanych. Dokonano podziału samorządu na terytorialny oraz nieterytorialny. Istotą decentralizacji państwowej stała się kompetencja zarządzania swoimi sprawami zamiast państwa. W odróżnieniu od samorządu terytorialnego, który ze swojej natury miał charakter polityczny i ze względu na terytorialny wymiar obejmował zakresem swojego władztwa różne przejawy życia obywateli, samorząd nieterytorialny dotyczył tylko poszczególnych sfer społecznych, takich jak działalność gospodarcza czy zawodowa.

Model społeczno-gospodarczy, wyróżniony obok modelu anglosaskiego jako jeden z dwóch kluczowych paradygmatów współczesnej gospodarki rynkowej, został ukształtowany przez system zasad wytworzony w epoce romantyzmu politycznego i społecznej nauki Kościoła. W literaturze przedmiotu wyodrębniono izby gospodarcze jako korporacje prawa publicznego samorządu gospodarczego funkcjonujące w modelu kontynentalnym oraz korporacje prawa prywatnego samorządu gospodarczego modelu anglosaskiego. Wyróżnienie kontynentalnego i anglosaskiego modelu społeczno-gospodarczego znalazło odzwierciedlenie w podziale modeli izb gospodarczych na model „francuski” (kontynentalny) z obligatoryjną przynależnością podmiotów gospodarczych w izbach oraz model anglosaski oparty na dobrowolności członkostwa grup przedsiębiorców. Strukturę kontynentalną wybrały m.in. takie kraje jak Niemcy, Francja oraz Japonia. W zakresie samorządu gospodarczego strukturę anglosaską przyjęto w Wielkiej Brytanii, a także w Polsce.

Na gruncie niemieckiego modelu prawa publicznego natomiast zbudowano indywidualność polskich korporacji zawodów zaufania publicznego. Analiza poglądów polskiej i niemieckiej nauki prawa administracyjnego, a także orzecznictwa polskiego, jak i europejskiego w przedmiotowym zakresie, umożliwiła odtworzenie katalogu cech charakteryzujących korporacje prawa publicznego takich jak: legitymacja ustawowa, osobowość prawna (w tym osobowość publicznoprawna), zorganizowanie według członkostwa ze względu na wspólny interes, samodzielność prawna, a także realizacji stałych celów publicznych przy wykonywaniu zadań publicznych w formach zdecentralizowanych.

Istota korporacji jako organicznego podmiotu zdecentralizowanej administracji publicznej wprowadziła nową jakość dla procesu kształtowania samorządu we współczesnych ustrojach państwowych. Jednocześnie, zważywszy na istnienie dwóch rodzajów wspólnot, tj. „dla pożytku całego życia” (*polis*) oraz „dla pożytków chwilowych i częściowych”, powstała potrzeba przybliżenia zasad współpracy jednostek również w wymiarze prywatnym. Spółki prawa handlowego, a zatem prywatnoprawne konstrukcje prawne, począwszy od systemu merkantylizmu, przez kolonializm, aż po kapitalizm, odegrały i do dziś dnia odgrywają istotną rolę w realizowaniu potrzeb różnych wymiarów zbiorowości. Pierwsza w historii korporacja – Kompania Wschodnioindyjska, stanowiąc publiczno-prywatny konglomerat średniowiecznej korporacji jako organu w pewnym sensie publicznego z modelem przemysłowego przedsiębiorstwa, działającego w szczególności w interesie jej udziałowców, stała się narzędziem do eksploatacji bogactwa Wschodu. Struktura „jednego ciała korporacyjnego i politycznego” okazała się na tyle korzystna pod względem finansowym i organizacyjnym, że doprowadziła do światowego sukcesu Kompanii. Mechanizm akcyjny wprowadzony w spółce, uzupełniony o rygorystycznie nadzorujący działalność jej hierarchicznego systemu administracyjnego Sąd Dyrektorów, umożliwił oddzielenie inwestorów od zarządu, doprowadzając do poszerzenia puli kapitału możliwego do wykorzystania celem uwzględnienia zarówno kupców miejskich, jak i pasywnych inwestorów z innych, elitarnych krajów.

Utworzenie wyodrębnionej, jednolitej całości, skierowanej na osiągnięcie określonych, najczęściej finansowych celów, stało się podstawowym determinantem konstrukcji korporacji jako jednostki organizacyjnej funkcjonującej w oparciu o stosunki członkostwa. Współcześnie, w ramach prawa cywilnego, wyodrębnia się wyspecjalizowany dział prawa korporacyjnego zawierający system norm prawnych regulujący tworzenie, funkcjonowanie, organizację, a także rozwiązanie korporacji prywatnoprawnych. Zasadniczy element korporacji prawa prywatnego stanowią tworzone w jej ramach stosunki członkostwa. Są one wykonywane zgodnie z określonymi zasadami, których realizacja podlega kontroli lub nadzorowi przez wyspecjalizowane w jej ramach podmioty. Szczególnie istotna pozostaje w tym zakresie odpowiedzialność cywilnoprawna za zobowiązania korporacji, odpowiedzialność majątkowa względem korporacji, a także odpowiedzialność organizacyjna, ponoszona w stosunkach wewnętrznych. Przede wszystkim „musi to być struktura oparta na dobrowolnej przynależności, co wynika z istoty pojęcia wolności. Ponadto struktura ta musi zostać stworzona w celu realizacji wspólnie ustalonych zamierzeń, które będą osiągnane za pomocą wybranych środków. Wreszcie członkowie danego zrzeszenia powinni przyjąć określony sposób podejmowania decyzji uznawanych za wspólne, który odpowiada pewnym minimalnym

standardom demokracji. Choć w doktrynie prawnej podkreśla się zarazem, że współdecydowanie o sprawach zreszcie powinno podlegać demokratyzmowi wewnętrznej struktury, to nie jest możliwe osiągnięcie stanu rzeczy polegającego na pełnej równości wszystkich członków.

Subtelna zgoda na kapitalizm, oparty na koncepcji państwowości Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu, zawarta w encyklice *Rerum Novarum*, która zdeterminowała ocenę świata przez pryzmat dobra wspólnego i w zgodzie z prawem naturalnym, ukształtowała porządek społeczny oparty na stowarzyszeniach powoływanych do realizacji celów społecznych, edukacyjnych, czy religijnych. Państwo stało się opiekunem prawnie tworzonych związków obywateli. Związki te, co zostało wielokrotnie podkreślone w niniejszej pracy, w zależności od źródła powstania i wewnętrznej oraz zewnętrznej konstrukcji przybierały formę korporacji prawa publicznego bądź prawa prywatnego.

Dokonana w ostatnim rozdziale analiza wtórnego znaczenia korporacjonizmu – tzw. „kapitalistycznego korporacjonizmu” objęła próbę odtworzenia specyfiki korporacji prawa prywatnego jako zagrożenia dla rozwoju demokratycznego państwa prawnego, w tym wolności i praw człowieka i obywatela. Rosnące w siłę hierarchiczne i zbiurokratyzowane podmioty prawa prywatnego wyrosłe na gruncie pierwszej w historii takiej korporacji – Kompanii Wschodnioindyjskiej zdominowały amerykański kompleks korporacyjno-państwowy. Specyfikę układu państwowo-korporacyjnego, na gruncie którego zbudowano bogactwo Zachodu, zobrazował amerykański filozof Noam Chomsky, zestawiając cywilizację Zachodu (w tym w szczególności Stanów Zjednoczonych Ameryki) z Dalekim Wschodem.

W kontekście modelu gospodarczego Azji Wschodniej Philippe Schmitter rozróżnił korporacjonizm państwowy oraz korporacjonizm społeczny. Wskazał, że korporacjonizm można zdefiniować jako system reprezentacji interesów, w którym jednostki składowe są zorganizowane w ograniczoną liczbę pojedynczych, obowiązkowych, niekonkurencyjnych, hierarchicznie uporządkowanych i funkcjonalnie zróżnicowanych kategorii, uznanych lub licencjonowanych przez państwo i obdarzonych celowym monopolem reprezentacyjnym w ramach odpowiednich kategorii w zamian za obserwowanie mechanizmów wyboru liderów i artykulacji żądań i wsparcia. Szczególnie widoczne w Chinach zjawisko przybliżenia grup społecznych przez państwo do procesu politycznego w ramach korporacjonizmu społecznego zdeterminowało ożywienie życia społecznego Dalekiego Wschodu. Podobnie Japonia – najwcześniejszy model rozwoju Azji Wschodniej, a później Tajwan i Korea Południowa miały wspólną przewagę w przyjmowaniu rozwiązań korporacyjnych. Ze względu na dobrze zorganizowane biurokracje o ugruntowanych tradycjach zakorzenionych tak w naukach

konfucjańskich, jak i w epoce restauracji Meiji, państwo aktywnie angażowało się w regulowanie i kontrolowanie stowarzyszeń nie tylko w przemysłowej i handlowej działalności, ale również związków zawodowych i organizacji religijnych. Wszystkie te struktury pozostawały hierarchiczne, ekskluzywne i niekonkurencyjne, a ich byt zależał od właściwej rejestracji państwowej.

Takie zestawienie korporacjonizmu państwowego Zachodu z korporacjonizmem społecznym Dalekiego Wschodu stało się odpowiedzialne za postrzeganie potęgi Zachodu w kontekście *korporacyjnego totalitaryzmu*.

Dokonana w rozprawie doktorskiej analiza ewolucji korporacjonizmu i jego znaczenia w XXI wieku pozwoliła na stwierdzenie, że korporacjonizm jest formą pośredniczącą pomiędzy społeczeństwem a władzą i przejawia się w różnych obszarach życia zbiorowego: terytorialnym, gospodarczym oraz zawodowym. Ze względu na specyfikę korporacji jako ciał pośredniczących może zyskiwać na znaczeniu w kontekście reprezentacji interesów różnych form zbiorowości. Jednocześnie, w zależności od natężenia interwencjonizmu państwowego oraz tradycji demokratycznej, system ten może przybierać formy skierowanego na rynek pluralizmu, znajdującego się na przeciwległym biegunie – autorytarnego „państwa korporacyjnego”, czy wreszcie demokratycznego „neokorporacjonizmu”. Mechanizmy pośrednictwa interesów w krajach rozwiniętych mogą doprowadzić do wyróżnienia dwóch „mieszanych” standardów: wspomnianego wyżej pluralizmu (nie zawsze jednak odpowiednio uregulowanego) oraz niepełnoprawnego systemu korporacyjnego przejawiającego się w różnych sektorach życia społeczno-gospodarczo-politycznego.

Ze względu na specyfikę subdyscypliny naukowej nauk prawnych, jaką jest Historia doktryn politycznych i prawnych, w tym w szczególności jej główne założenia skoncentrowane na badaniu myśli polityczno-prawnej występującej we współczesnym dyskursie publicznym, w prezentowanej pracy odniesiono się do zgromadzonej dotychczas wiedzy o treściach doktrynalno-aksjologicznych współzależnych z instytucją korporacji. Poprzez powiązanie genezy korporacjonizmu z istniejącą kulturą polityczną i prawną dokonano interpretacji przepisów prawa pozytywnego regulujących sposób funkcjonowania samorządu jako zdecentralizowanej administracji publicznej.

Ewolucja doktryny korporacjonizmu przedstawiona w pracy doktorskiej umożliwiła zidentyfikowanie, a także zrekonstruowanie, pojęć bliskich czystej postaci korporacjonizmu takich jak samorząd terytorialny, czy niektóre odmiany samorządu specjalnego, ale również wskazała przyczyny fenomenu kojarzenia ustroju korporacyjnego ze zjawiskiem monopolu prywatnych korporacji wielonarodowych wiodących prym we współczesnym kapitalizmie

państwowym. Rozważania skupione na identyfikacji cech korporacji jako odpowiednio uporządkowanej struktury organizacyjnej, poprzez zestawienie cywilizacji klasycznej z cywilizacją orientalną, odzwierciedliły uniwersalizm państwa skonstruowanego na wzór żywego organizmu, tworząc wielopłaszczyznowe uzasadnienie, że korporacjonizm stanowi w XXI wieku formę ustrojową kształtującą życie narodów i może być współcześnie traktowany jako „trzecia droga” pomiędzy indywidualistycznym liberalizmem a kolektywistycznym socjalizmem. Korporacje jako ciała (organizmy) pośredniczące stanowią bowiem podmiot reprezentacji interesów jednostek zorganizowanych celem osiągnięcia – na wzór państwowego, ogólnego dobra powszechnego- szczegółowe, korporacyjne dobro powszechne mniejszych rozmiarów.